ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2025/ № 4. 3-4

Termiz – 2025

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020-yil 19-oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.12.2025
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:

Bekpo‘lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
O‘ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Normat Yo‘ldoshev, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Asqar Eshmo‘minov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.10.2025
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
www.philologicalresearch.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.10.2025
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
www.philologicalresearch.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, PhD (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, PhD (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

UMURQULOV BEKPO‘LAT
Badiiy nutq va uning shakllanish asoslari 7

IBRAGIMOV YULDASH MATKARIMOVICH
Qoraqalpog‘iston o‘zbek shevalari leksikasi tadqiqi masalasi 13

ШАРИФ ЁКУБОВ
Девони Фоний ғазалларидаги Бесутун атамасининг таҳлили 13

SHUKUROV RAHMATILLO
Qadimgi davr manbalarida Farg‘ona vodiysi toponimiyasi tahlili 19

AHMEDOV HAKIM YARASHEVICH
Xalq dostonlarida frazeologik birliklarning uslubiy tavsifi 23

AMONTURDIYEV NURALI RASHIDOVICH
O‘zbek tili etnografizmlar tizimida motivlashuv masalasi 26

ISMOILOV XURMATILLO TO‘LQINJON O‘G‘LI
Paralingvistik haqoratlar va ularni verballashtirish masalasiga doir 30

USMONOVA SHAHODAT
Publitsistik matn tarjimasida pragmatik modulyatsiya va semantik uyg‘unlik 35

RAXIMOVA UMIDA DJUMAYEVNA
Hamid Olimjon ijodida qofiyaning o‘rni 39

UMIROVA SVETLANA
Mualliflik korpusining amaliy qo‘llanilish sohalari 42

TURDIMURODOV SIROJIDDIN
Evfemik maqollar badiiylik va milliylikni kuchaytiruvchi vosita sifatida 45

TURAKULOVA UMIDAXON ANVAROVNA
Erkin o‘xshatishlarda lingvomadaniy xususiyatlarning aks etishi (Tohir Malik qissalari misolida) 48

SAATOVA SURAYYO ISMAILOVNA
Ijtimoiy tarmoq lisoniy shaxsining voqelanishi 52

РАДЖАПОВА НАТАЛЬЯ БАЗАРОВНА
Отражение и формирование: роль гендерных терминов
в восприятии материнства в современном обществе 55

SARBAROVA DILNOZA NOSIRJON QIZI
Sifatlarning badiiy matndagi funksional-stilistik o‘rni 59

XUSANOVA ZUXRA
AQSH va O‘zbekiston ijtimoiy-siyosiy matbuot matnlarida lingvopragmatik strategiyalar:
leksik-uslubiy xosliklar va ta’sirchan til vositalari 62

QURBONOV AKMALJON TAVAKALJON O‘G‘LI
Hid bilish sezgisiga oid til birliklari semantikasi 65

SUYAROVA NARGIZA YULDOSHEVNA
Metaforalarning nasriy asarlardagi tasviriy va ekspressiv imkoniyatlar 68

МУНДАРИЖА

SOBIROVA GULSHANA FAXRIDDINOVNA
O‘zbek tilida haqoratli leksika: korpus lingvistikasi asosida tahlil va bazaviy resurs yaratish 70

JUMAYEVA DILAFRO‘Z ORIFJON QIZI
«Kuntug‘mish» dostoni frazeologizmlarining semantik-statistik tahlili 75

ISLOMOV SARDOR SANJAROVICH
O‘zbek tilining onomastik sathi haqida 79

RAHMATULLOYEV AHTAM A’ZAM O‘G‘LI
Fors tilidagi ot so‘z turkumi borasida rus tilshunoslarining qarashlari 82

OMANOV SHUHRAT G‘ANIYEVICH
Nemis tilidagi “Eigentlich” modal partikelining so‘roq gaplardagi semantik imkoniyatlari hamda tarjima xususiyatlari 84

GAFUROVA NIGORA SA’DULLAYEVNA
Nonverbal means in virtual texts 87

XOLMUXAMEDOV B.F.
Mualliflik leksikografiyasining rivojlanishi va taraqqiyot yo‘li 90

TO‘RAYEVA ZARRINA ABDIMUROT QIZI
O‘zbek onlayn media sarlavhalarida klikbeyt 93

ADABIYOTSHUNOSLIK

DAVRONOVA MAHFUZA ISROILOVNA
Xalq og‘zaki ijodidagi maqollarda ayol konsepti 96

ARSLONV ABDIMUROD KAROMATOVICH
Nurboy Jabborovning adabiy-matnshunoslik merosi: ilmiy maktab, metodologiya va amaliy natijalar… 99

SAIDOVA MUHABBATXON SHUKRULLAYEVNA
Shukur Xolmirzayev asarlarida folklor motivlari va ularning estetik funksiyasi… 102

BARZIYEV OYBEK XABIBULLAYEVICH
Pisandiy va Haziniy ijodida Andijon zilzilasining nazmiy bayoni 106

SULTANOVA RAISA XAYRULLAYEVNA
«Ra’no va Zebo» dostonida Xiromiy badiiy mahorati… 108

BO‘RIYEVA MARVARID HAMDAMJON QIZI
«Javr-u zulmung garchi o‘lmaklik nishonidur manga…» 112

QOSIMOV ANVAR
Kuper ijodida indeys va o‘zbek nasrida milliy qahramon obrazlari… 116

ADABIY TAQRIZ

ҚУРОНОВ ДИЛМУРОД
“Меҳробдан чаён”нинг учинчи нашри ҳақида 119

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2025; 11-12
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

«KUNTUG'MISH» DOSTONI FRAZEOLOGIZMLARINING SEMANTIK-STATISTIK TAHLILI

Jumayeva Dilafro'z Orifjon qizi,
Termiz davlat universiteti magistranti

Olamning lisoniy manzarasida yoki insonning til shuurida so'zlar bilan bir qatorda tarkibi jihatidan barqaror bo'lgan va nutqda tayyor holda aks ettiriladigan frazeologik birliklar yoki frazeologizmlar mavjud[1]. Turli xususiyatlarga ega bo'lgan frazeologizmlar majmui esa tilning frazeologik qatlamini tashkil etadi. Tilning ushbu qatlami muntazam ravishda yangi frazeologik birliklar bilan boyib boradi va xalqning madaniy-tarixiy tajribasini, shuningdek, muayyan tilning tarixiy taraqqiyot qonunlarini aks ettiradi. Shu boisdan ham tillarning leksik-semantik xususiyatlarini o'rganishda frazeologik birliklarning ham alohida o'rni bor. Frazeologik birliklarni tadqiq etish tilshunos olimlarni qadimdan qiziqtirib kelgan. XIX asrgacha iboralar lug'atshunoslik tarkibida o'rganilib, bunda frazeologizmlarning faqat ma'nolari va etimologiyasi bayon etilgan. Bugungi kun tilshunosligida esa frazeologik birliklar va ularning ifodalanishi masalasidagi tadqiqotlar mavzu ko'lami jihatidan ancha kengaydi.

«Frazeologizmlar tilda madaniy axborotni, xalq milliy tafakkur tarzini o'zida aks ettirgan inson komunikativ-situativ jarayonining eng muhim birliklaridan biri hisoblanib»[2], ular xalq, millat og'zaki ijodi namunalarida, badiiy asarlarda va xalq tili hamda urf-odatlarida o'zgarmay saqlanib kelinmoqda. B.A.Larin «Tongda yorug'lik shudring tomchilarida qanday aks etsa, iboralar xalq dunyoqarashi, ijtimoiy tuzum, o'z davri mafkurasini shunday aks ettiradi»[3], – degan edi. Shuning uchun dunyo tilshunos olimlarini frazeologik birliklar doimo qiziqishlar markazida bo'lgan. Rus tilshunosligida V.N.Teliya va uning maktabi vakillari iboralarni o'rganganligi bilan mashhurdirlar. Aslida rus tilshunosligida frazeologik birliklar bo'yicha tadqiqotlar XVIII asrdan boshlab shug'ullanib kelishmoqda. Xususan, M.V.Lomonosov rus adabiy tili lug'atini tuzar ekan ushbu jarayonda so'zlar bilan bir qatorda «xalq maqollari», «frazeslar» hamda «ideomatizmlar» o'z aksini topishini alohida ta'kidlab o'tadi. Ma'lumotlarga ko'ra, frazeologiya sohasining ilk tadqiqotchisi sifatida shvetsar-fransuz tilshunosi Sharl Balli hisoblanar ekan. U o'zining «Stilistika ocherki» va «Fransuz stilistikasi» nomli asarlariga so'z birlashmalari, ya'ni frazeologizmlarni tadqiq etuvchi maxsus boblar ham kiritgan. Frazeologizmlarni o'rganishdan maqsad, avvalambor, ularning miliy – madaniy ko'chma ma'nolarini tahlil etish hamda mentalitetning xarakterlovchi qirralarini ochib berishdir. «Frazeologik birliklar aynan madaniyat haqidagi axborotni, milliy mentallikni ifodalaydigan til birligidir[4]. Xususan, o'zbek tilshunosligida Sh.Raxmatullayev, B.Yo'ldoshev, Sh.Usmonova kabi olimlar qarashlarida frazeologik birliklarning o'ziga xos belgilari, tarqqiyoti, uslubiy jihatlari, etimologik xususiyatlari, ayrim tillar frazeologizmlari bilan qiyoslanishi, iboralarni modellashtirish muammolari, strukturaviy va semantik xususiyatlari kabi muhim masalalar o'rganilgan. Keyingi yillarda e'lon qilinayotgan ishlarda frazeologizmlarning lingvokulturologik tomonlariga alohida e'tibor beryotganligini yaqqol misollarda ko'rishimiz mumkin.

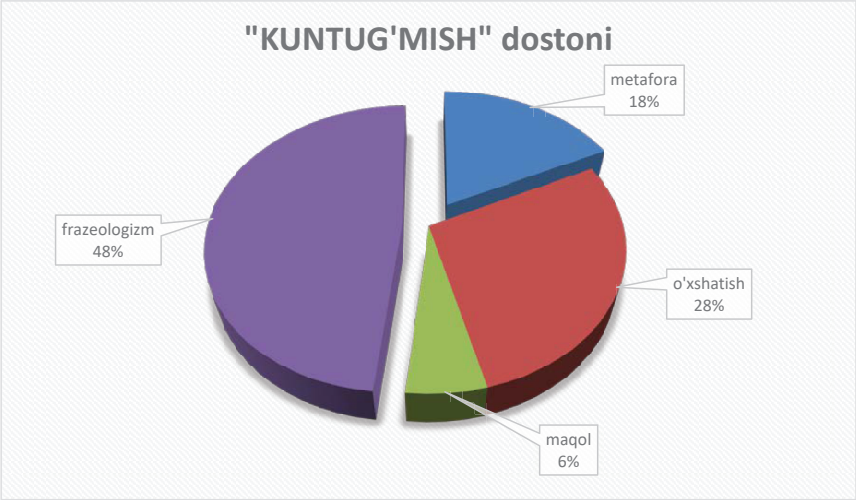
Quyida «Kuntug'mish» dostonidagi lingvomadaniy birliklardan metafora 22ta, o'xshatish 35ta, maqol 7ta, frazeogologizm 60ta aniqlandi va bulardan faqatgina frazeologizmlar tadqiqqa tortildi.

Demak, ushbu dostonda frazeologizmlar maqol, metafora, o'xshatishlarga nisbatan yirik hajmni egallaydi va bu jihatdan «Kuntug'mish» dostonidan frazeologik birliklar bir necha jihatdan tahlil qilindi.

Biz dostonlarda uchraydigan frazeologizmlarni bir nechta mavzuviy-tematik guruhlarga bo'lib o'rganishimiz mumkin. Avvalo, somatik komponentli frazeologizmlar. Tildagi aksariyat frazeologik birliklarning tarkib topishida inson tana a'zolari muhim rol o'ynaydi. Jumladan, o'zbek xalq dostonlarida ham bosh (kalla), ko'z, qosh, ko'krak, og'iz, bel, o'pka,

[1] Mamatov A.B. Zamonaviy lingvistika: o'quv qo'llanma / A.E. Mamatov. – Tashkent: Noshir, 2019. - B. 135.
[2] Исмоилов Ф. Оламнинг фразеологи манзарасида "инсон" концепти // Узбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2015. –№. – Б. 22.
[3] Маслова В.А. Лингвокуътурология. Учебное пособи. 4- е изд – Москва: Академия, 2010. – 208 с.
[4] Маматов А., Болтаева Б. Фразеологик бирликларнинг лингвомаданий ва семантик - прагматик тадкики. - Тошкент, 2018. – Б. 5.

1-rasm

suyak, quloq, yuz, til, oyoq, qo‘l, yurak kabi insonning a’zolari bilan bog‘liq frazeologik birliklar talaygina mavjuddir. Xususan, «Kuntug‘mish»[1] dostonidan somatik tarkibli frazeologizmlar doirasidagi **bosh bilan bog‘liq frazeologik iboralar:** *Kampir joyidan turib, shahzodaning* ***boshidan parvona bo‘lib****, aylanib, … paxta ipini yigirdi-da o‘tirdi*. (42-bet);

Savdo tushgan *shahzodaning* ***boshiga,***
Qul qoyil qudratli haqning ishiga,
Zulm bilan qonga bo‘yab zolimlar,
Haydab bordi podshosining qoshiga. (50-bet)
Yig‘lamay, naylayin, qismatim qatti(q),
Kuysin o‘lim, barcha qulni yig‘latdi,
Ko‘p takabburligim ***boshima yetdi****,*
Menga xudo lutfi bilan ko‘rsatdi.(55-bet)
Arkoni davlat, Xolmo‘min ***bosh bo‘lib*** *kelib, Mohiboyni suyab ko‘tarib, arkka olib chiqib ketdilar.(160-bet)*

Ko‘z birikmali somatik komponentlar: *Shu yoringni ko‘rasan****, ko‘zi tushsa*** *o‘lasan, u yog‘ini o‘zing bilasan, -deb ketiga qaytdi (17-bet); Zamonqulning* ***ko‘zi tushdi****, tura solib qochdi (43-bet);*

Ayo to‘ram, aytmaguncha bilmading,
Yo bilmayman, bizni ***ko‘zga ilmading****(23-bet)*
Yig‘laydi Xolbeka, yoshin tiymaydi,
Ko‘p mahosil biror fasl qo‘ymaydi,
O‘zin jabri ko‘rinmaydi ko‘ziga,
To‘rasin also ***ko‘zi qiymaydi****. (50-bet)*

Ko‘ngil bilan bog‘liq frazeologik birliklar: *Alqissa, Qoraxon podsho o‘g‘lining dardini ishqdan bilib,* ***ko‘ngli buzilib****,* ***yurak-bag‘ri ezilib****, qaddi bukilib, ko‘zidan yoshi to‘kilib, o‘g‘liga qarab bir so‘z aytib turibdi(10-bet); ….kampirni vahm bosib, lol bo‘lib, o‘tirib edi,* ***ko‘ngliga bir gap kela qoldi:*** *…(21-bet); Shunda to‘rasi Xolbekaning boshiga soya solib, yorini suyab,* ***ko‘nglini ovlab****: -Bir g‘ayrat qil, yo‘limiz yaqin qoldi,-deb* ***ko‘nglini ko‘tarib*** *bir so‘z dedi:… (56-bet) Shahzodaning* ***ko‘ngliga qattiq tegib****: -E attang, sendan bu so‘z lozim emas edi (60-bet); «Lekin to‘ram mening* ***ko‘nglimga qarab aytdi,*** *endi kelmaydi»,-deb xo‘rak mevalaridan olib, ikki bolasini ko‘tarib, qorama-qora to‘raga bildirmay kela berdi(62-bet)*

Toza gulsan, oftob tegib so‘lmagin,
Yorim qoldi debon ***ko‘ngling bo‘lmagin,*** *(56-bet)*
Mabodo ***ko‘nglingga og‘ir olmasang****, Ek qanoti mayib bo‘lgan qush ko‘rdim (75-bet).*
Sargordansan, haydaganing lo‘kmidi,
Ko‘nglingga olganing *sening kekmidi,*
Qanday ko‘ngling toshdan edi, zolimlar,
Uyingda shuningday bolang yoqmidi?(82-bet)
Qodir mavlon, meni solding savdoga,
Qayta boshdan men yorimdan ayrildim,
Yorim ketib, o‘zim qoldim baloga,
Ko‘nglim olgan *dildorimdan ayrildim.(87-bet)*
Yana ***ko‘nglim ravshan bo‘ldi****.(95-bet); Podsho ham* ***ko‘ngli ko‘p parishon bo‘lib****, arkoni davlatdan savol qildi:…(102-bet); -E, siyohbaxt, men* ***sening ko‘ngling ochilsin****, deb olib kelsam, sen qayta dardi-alamingni ziyoda qilding-ku. (116-bet)*

Yaxshilik ko‘r, yomonlikni ko‘rmagin,
Bevafo dunyoga ***ko‘ngil bermagin.*** *(117-bet).*

…Xolbeka oyimning ham ***ko‘nglini qaytarib****, Gurkiboy bir so‘z dedi:…(120-bet); -Sizlardan* ***ko‘nglim joy bo‘ldi,*** *ilohi Zangari qursin, otalaringga vafo qilmadi, sizlarga ham vafo qilmaydi.(132-bet).*

Quloq birikmali frazeologizmlar*: Kampir bu so‘zlarni aytdi, Zamongulning* ***qulog‘iga yoqib ket-***

[1] Kuntug‘mish. Ravshan. – Toshkent: Sharq, 2011. – 368 b.

di*(22-bet)*

Quloqqa olmasman *yig‘laganingni,*
Xazon qilib qizil gulday taningni,
Xolbekadan gapirmagin, juvonmarg,
Qilichman to‘karman yerga qoningni.(24-bet)

Shuningdek, ***jon, qo‘l, og‘iz*** *bilan ifodalanuvchi frazeologik birliklarni ham uchratishimiz mumkin: … Buvraxon Xolbekaning jamolini ko‘rib, yuz shaydoyi dil bilan oshiqi beqaror bo‘lib,* ***ixtiyorini qo‘lidan oldirib****, dilida sabr-u qarori qolmay, arkiga borib tushib, bostirib, sovchini qo‘ya berdi(5-bet); Bu o‘zbak mug‘ambir ekan,* ***jon yerimdan ushladi****(13-bet); Qo‘rboshi ham* ***chala jonsarak bo‘lib yotib*** *edi... (17-bet)….*

Enasidan ne o‘tganin bilmaydi,
Norastalar zulm etganga ko‘nmaydi.
O‘pkasini bosolmaydi *entikib,*
Ikki go‘dak Xolbekani emmaydi.(84-bet)

Gurkiboy shahardagi odamlarni ko‘rib, ***og‘zi ochildi****-qoldi.(111-bet); -O‘, yangga, akam sira yetimni yetim demas edi, ikki yetim bor, deb* ***og‘zidan tushirmaydi.*** *(116-bet); Shunda Mohiboy qor-yomg‘irday qamchi yog‘ib turganini o‘zi nazar-guzar qilmay, akasi Gurkiboyning qamchi yeganiga* ***ichi achib****:…..bir so‘z dedi:.. (147-bet);*

Bandi bo‘ldim armon bilan dushmanga,
Ichim to‘ldi qayg‘u bilan armonga*,*
Mard bo‘lib kirmadim, qaytay, maydonga,
Kasofatim tegdi, Gurkiboy, senga. (148-bet)

Ba’zi frazemalar dostonlarda takroran qo‘llangan holatlari ham uchraydi «Alpomish» dostonida*: o‘zbakbekning* ***yurak-bovri ezildi*** (52-bet), «Go‘ro‘g‘lining tug‘ilishi»da: *shunda Gajdumbekning* ***yurak-bag‘ri ezilib****,... bir so‘z dedi* (40-bet), «Kuntug‘mish»da: *hasratingdan* ***yurak-bag‘rim ezilib****, Vallamat, taningda quvvat bormidi* (52-bet) misollari qo‘llangan. Sh.Rahmatullayevning «O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati»da ushbu birikma **yurag(i) ni ezmoq.** Ruhan azoblanmoq. **Varianti: yurak-bag‘r(i) ezildi;** (272-b) deya izohlangan[1].

Quyidagi jadvalda somatik komponentli frazeologizmlardan ayrimlarining tahlilga tortilgan jadvalini ko‘rishimiz mumkin.

1-jadval

Somatik komponentli frazeologizmlar

T/r	Komponentlarning nomlari	Dostondan olingan misollar	Izohi
1	Bosh	Kampir joyidan turib, shahzodaning boshidan parvona bo‘lib, aylanib, … paxta ipini yigirdi-da o‘tirdi. (42-bet);	Juda xavotirlanib, sarosimaga tushib, nima qilayotganini bilmay qolgan holda shoshilib-pishib yurmoq; o‘zini yo‘qotib qo‘ygandek harakat qilmoq
2.	bosh	Yig‘lamay, naylayin, qismatim qatti(q), Kuysin o‘lim, barcha qulni yig‘latdi, Ko‘p takabburligim boshima yetdi, Menga xudo lutfi bilan ko‘rsatdi. (55-bet)	Boshini yeb sinonimi boshiga yetmoq. Yoq qilmoq, halok qilmoq tarzida (SH. Rahmatullayev. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati 50-bet) Bu yerda afsuslanish, oziga achinish ma’nosida kelgan.
3.	Ko‘z	Shu yoringni ko‘rasan, ko‘zi tushsa o‘lasan, u yog‘ini o‘zing bilasan, -deb ketiga qaytdi (17-bet);	ko‘zi tushdi kimning kimga yoki nimaga. Behosdan, kutilmaganda ko‘rmoq. Varianti: nazar(i) tushdi. (SH.Rahmatullayev. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati 142-bet).
4.	Ko‘z	Yig‘laydi Xolbeka, yoshin tiymaydi, Ko‘p mahosil biror fasl qo‘ymaydi, O‘zin jabri ko‘rinmaydi ko‘ziga, To‘rasin also ko‘zi qiymaydi. (50-bet)	ko‘ngilchanlik tufayli botinolmaslik. Sinonimi: ko‘ngl(i) bo‘lmadi. Ushbu vaziyatda Xolbekaning qamchilar zarbi oqibatida Kuntug‘mishga achinish holati aks etgan.
5.	Quloq	Kampir bu so‘zlarni aytdi, Zamongulning qulog‘iga yoqib ketdi(22-bet)	Biror gap, so‘z yoki ma’lumot odamga juda yoqdi, qulay eshitildi, yoqimli taassurot qoldirdi degan mazmunda keladi.

[1] Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. Universitetlar va pedagogika institutlarining studentlari uchun qo‘llanma. – Toshkent. “O‘qituvchi” nashriyoti, 1978.

6.	qo‘l	Buvraxon Xolbekaning jamolini ko‘rib, yuz shaydoyi dil bilan oshiqi beqaror bo‘lib, ixtiyorini qo‘lidan oldirib, dilida sabr-u qarori qolmay, arkiga borib tushib, bostirib, sovchini qo‘ya berdi(5-bet);	«Ixtiyorini qo‘lidan bermoq» – bu biror kishi o‘zini boshqara olmay qolishi, o‘z xohish-irodasini boshqalarga bo‘ysundirishi, o‘zini qo‘lga ololmay qolishi ma’nolarini bildiradi. Odatda hissiyotga berilib ketish, boshqa birovning gapiga yoki ta’siriga tushib qolish, o‘zini nazorat qila olmaslik holatida qo‘llanadi
7.	og‘iz	-O‘, yangga, akam sira yetimni yetim demas edi, ikki yetim bor, deb og‘zidan tushirmaydi. (116-bet);	Biror kishini yoki narsani juda ko‘p tilga oladi, tez-tez eslaydi, doim gapiradi deganidir. Bu ibora odatda maqtov, mehr, yoqtirish yoki ko‘p eslash ma’nosida ishlatiladi.

Frazeologizmlar tilda so‘zlovchining tinglovchiga bo‘lgan ekspressiv munosabatini ifoda etuvchi vositalardir. Frazeologizmlar nominativ va qo‘shimcha (kesatish, jirkanish, nafrat, so‘kish, qarg‘ish singari salbiy; erkalash, hazil, rag‘batlantirish kabi ijobiy) ma’no munosabatlarni aks ettiruvchi nutqiy birliklardir[1]. Frazeologizmlarning ayni shu xususiyatidan kelib chiqqan holda ularni ijobiy va salbiy guruhlarga bo‘lib o‘rganishimiz mumkin bo‘ladi.

Salbiy semali frazeologizmlar. *Lekin Xolmo‘minning enasi qora bosib o‘ldi, o‘g‘li **etak ostida qoldi**(4-bet); …Buvraxon Xolbekaning jamolini ko‘rib, yuz shaydoyi dil bilan oshiqi beqaror bo‘lib, **ixtiyorini qo‘lidan oldirib**, dilida sabr-u qarori qolmay , arkiga borib tushib, bostirib, sovchini qo‘ya berdi(5-bet); Qirq yigiti shoshib, **dami ichiga tushib**, **aqlidan adashib**, barisi chuvlashib, to‘rani o‘rtaga olib, hay-hayni solib: -Ko‘zingni och!-dedi(8-bet); Alqissa, Qoraxon podsho o‘g‘lining dardini ishqdan bilib, **ko‘ngli buzilib**, **yurak-bag‘ri ezilib**, qaddi bukilib, ko‘zidan yoshi to‘kilib, o‘g‘liga qarab bir so‘z aytib turibdi.(10-bet); O‘zbak, ko‘p baqirma, **hammaning kayfini uchirib yuborma**, bemahalda senga kim darvozani ochib ochadi, barvaqt kel…. (12-bet); Bu o‘zbak mug‘ambir ekan, **jon yerimdan ushladi**(13-bet); …boboning **aqli shoshib**, damidan adashib, hisobi ketib, qulog‘i bitib…bir so‘z aytdi.(14-bet); Xanjar chekib, **qora bag‘ring tildirar** (16-bet); Qo‘rboshi ham **chala jonsarak bo‘lib yotib** edi... (17-bet). **…** Shu yoringni ko‘rasan**, ko‘zi tushsa** o‘lasan, u yog‘ini o‘zing bilasan, -deb ketiga qaytdi (17-bet*). *Ko‘zi tushdi-behosdan kutilmaganda ko‘rmoq* (142-bet O‘zb.til.izoh.lug‘.); *Qo‘rboshi ham **chala jonsarak bo‘lib** yotib edi, do‘stining tovushini esh-itib, irg‘ib turib:-…bir ko‘chaga ravona bo‘ldi(17-bet); Xotin degan o‘zini pishiq bilib, bir pul uchun talashib, odamning **ko‘nglini qora qiladi** (34-bet).*

Shahzodaga iqbol bergin, xudoyim,
*Ko‘p **savdo solmagil yolg‘iz boshiga**. (38-bet)*
*Hasratingdan **yurak-bag‘rim ezilib**,*
Vallamat, taningda quvvat bormidi (52-bet).
Yig‘lamay, naylayin, qismatim qatti(q),
Kuysin o‘lim, barcha qulni yig‘latdi,
*Ko‘p takabburligim **boshima yetdi**,*
Menga xudo lutfi bilan ko‘rsatdi.(55-bet)
Enasidan ne o‘tganin bilmaydi,
Norastalar zulm etganga ko‘nmaydi.
***O‘pkasini bosolmaydi** entikib,*
Ikki go‘dak Xolbekani emmaydi.(84-bet)
*Xolbeka yo‘q, hasrat bilan **qon yutib**,*
Armon bilan bandi bo‘lgan ekandi(89-bet)

*Kim erding guli so‘lgan, **shum paymonasi to‘lgan** (93-bet); Podsho ham **ko‘ngli ko‘p parishon bo‘lib**, arkoni davlatdan savol qildi:…(102-bet)*

Bandi bo‘ldim armon bilan dushmanga,
***Ichim to‘ldi qayg‘u bilan armonga**,*
Mard bo‘lib kirmadim, qaytay, maydonga,
Kasofatim tegdi, Gurkiboy, senga. (148-bet)

Ijobiy semali frazeologizmlar: *To‘ra Xolbekaning jamolini ko‘rib, yuz shavqi-zavqi bilan **ko‘ngil berib**, Xolbekaning bu vahshatiga hayron qolib, … Xolbekaga qarab bir so‘z deb turibdi(36-bet)*

Ikki tolib bir-biriga duch bo‘ldi,
*Jamoliga shahzod **vaqti xush bo‘ldi** (38-bet)*

*Kampir joyidan turib, shahzodaning **boshidan parvona bo‘lib**, aylanib, … paxta ipini yigirdi-da o‘tirdi. (42-bet); Zamonqulning **ko‘zi tushdi**, tura solib qochdi (43-bet)*

Ayo, nozim, bir gapim bor anglab ol,
*Men so‘zlayin, **zehningni qo‘y**, quloq sol. (47-bet)*

Yig‘laydi Xolbeka, yoshin tiymaydi,
Ko‘p mahosil biror fasl qo‘ymaydi,
O‘zin jabri ko‘rinmaydi ko‘ziga,
*To‘rasin also **ko‘zi qiymaydi**. (50-bet)*
Toza gulsan, oftob tegib so‘lmagin,
*Yorim qoldi debon **ko‘ngling bo‘lmagin,** (56-bet)*

*Shunda to‘rasi Xolbekaning boshiga soya solib, yorini suyab, **ko‘nglini ovlab**: -Bir g‘ayrat qil, yo‘limiz yaqin qoldi,-deb **ko‘nglini ko‘tarib** bir so‘z dedi:…*

[1] Normamatova G. O‘zbek xalq dostonlarida paremiologik birliklarning ifodalanishi.; magistr...diss. – Termiz, 2023.

*(56-bet)Shahzoda yorining **ko‘nglini ovlab**, go‘daklarini qo‘liga olib, **ko‘nglini ko‘tarib**:..bir so‘z dedi(59-bet); «Lekin to‘ram mening **ko‘nglimga qarab aytdi,** endi kelmaydi»,-deb xo‘rak mevalaridan olib, ikki bolasini ko‘tarib, qorama-qora to‘raga bildirmay kela berdi(62-bet)*

Qodir mavlon, meni solding savdoga,
Qayta boshdan men yorimdan ayrildim,
Yorim ketib, o‘zim qoldim baloga,
***Ko‘nglim olgan** dildorimdan ayrildim.(87-bet)*
Chiqdim teridan salomat,
*Yana **ko‘nglim ravshan bo‘ldi**.(95-bet)*

*-O‘, yangga, akam sira yetimni yetim demas edi, ikki yetim bor, deb **og‘zidan tushirmaydi.** (116-bet); -E, siyohbaxt, men **sening ko‘ngling ochilsin**, deb olib kelsam, sen qayta dardi-alamingni ziyoda qilding-ku. (116-bet); Bolalar tog‘ora bilan piyolani ko‘rdi, **dimog‘i chog‘ bo‘lib**, kayflari to‘g‘ri bo‘ldi. (123-bet). -Sizlardan **ko‘nglim joy bo‘ldi,** ilohi Zangari qursin, otalaringga vafo qilmadi, sizlarga ham vafo qilmaydi. (132-bet).*

Umuman olganda, frazeologik birliklar tadqiqi borasida yaratilgan ishlarni sharhlash, tahlil qilish hamda fikr bildirish ushbu sohada yangi izlanishlarni olib borayotgan tilshunos va filologlar uchun yo‘riqnoma sifatida xizmat qiladi. Shu sababli qaysi jihatdan ilmiy tadqiqqa tortilishidan qat’iy nazar, frazeologizmlar to‘g‘risidagi yaratilgan har qanday ish, olib borilgan tadqiqotlar tilshunoslik uchun muhimdir.

Rezyume. Ushbu maqolada «Kuntug‘mish» dostonidagi frazeologizmlar semantik-uslubiy va statistik jihatdan tahlilga tortilgan. Shuningdek, dostondagi frazeologik birliklar emotsional jihatdan ijobiy, salbiy, qanday turdagi komponentlardan tashkil topganligiga ko‘ra somatik va antropomorf turlarga bo‘lib o‘rganilgan.

Resume. In this article, phraseologisms in the epic poem «Kuntug’mish» are analyzed semantically, stylistically and statistically. Also, phraseological units in the epic are divided into emotionally positive, negative, somatic and anthropomorphic types according to the type of components they consist of.

Резюме. В данной статье фразеологизмы в эпической поэме «Кунтугмиш» анализируются семантически, стилистически и статистически. Также фразеологические единицы в эпосе подразделяются на эмоционально позитивные, негативные, соматические и антропоморфные типы в зависимости от типа составляющих их компонентов.

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta’lim. 2025; 11-12
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

O‘ZBEK TILINING ONOMASTIK SATHI HAQIDA

Islomov Sardor Sanjarovich,
Termiz davlat universiteti tadqiqotchisi

Bugungi kunda zamonaviy tadqiqotlarga asos bo‘layotgan barcha tushunchalar olam va odamning yaratilishidan boshlangan farazlarga borib taqaladi. Muhokama qilinayotgan va tahlilga olinayotgan mavzular, qaysi yo‘nalishga oid bo‘lmasin, inson va u bilan bog‘liq holatlar atrofida birlashadi. Bu jihat predmet va nom o‘rtasidagi munosabaatlarda, ayniqsa, yaqqol seziladi.

Nom har bir xalqning o‘z tafakkur tarzi va dunyoqarashi ifodasi bo‘lib, milliy madaniyat, tarixiy qadriyatlar timsoli sanaladi. Tabiatdagi insoonga ma’lum barcha jismlar, jonli mavjudotlar va jonsiz predmetlar o‘z nomiga ega. Shu nom ularning o‘ziga xos jihatlarini ifodalaydi va boshqalardan ajratib turadi. Bu jihatlarning barchasi tilning onomastik sathida o‘z ifodasini topadi.

Onomastik sath tushunchasi adabiyotlarda va tadqiqot ishlarida turlicha nomlanadi. Xususan, *onomastik sath, onomastik maydon, onomastik ko‘lam, onomastik guruh* kabi terminlar bir xil ma’noni ifoda-